

BEKE OTTÓ
Vajdasági emlék-montázs

Gyász-halál

A ránk hagyományozódott és a kortárs vajdasági magyar irodalmi közélet és (-)gondolkodás nem elhanyagolható része a halál és a gyász, továbbá az emlékezés és a múltidézés jegyében írodik.

Érdeemes felidézni az irodalomalapítóként számon tartott Szenteleky Kornél alakját Herceg János 1933-ban megjelent, hatványozottan és nyilvánvaló módon retorikus nyelvhasználatot alkalmazó *Zúgó Jegenyék*¹ és az 1935-ös, immár sokkalta realiztikusabb hatást keltő *Aranyady György*² című elbeszélését olvasva. A *Zúgó jegenyék* oly módon állít emléket Szentelekynak, hogy kitartását, szakadatlan irodalomszervező és alkotói munkásságát „a nagy testvériségben” szinte egymagában álló, a természet viszontagságaival hosszú éveken keresztül dacoló, szeretetteljes és gondoskodó jegenyefa képében jeleníti meg, amely fából majd bölcső készül, hogy „erőt és egészséget kapjon benne egy kis emberke”.³ A betegség és a halál retorikájával élő *Aranyady György* szövege a kimerült Szentelekyről szól, aki köhögősen kapkod levegő után. „Már több, mint két éve annak, hogy egyszer meglátogattam a nagybeteg Szentelekyt. Panaszkodott, hogy fáradt, kimeríti a betegsége, és nincs ideje pihenésre. Fél éjszakákat húzott keresztül a Kalangya szerkesztésével hápogva, köhögősen, levegő után kapkodva.”⁴

Sziveri János hetvenes–nyolcvanas években kibontakozó s a korabeli kontextusban többek között nyelvi-formai szempontból innovatívnak és irodalompolitikailag szubverzívnek számító költészete bizonyos olvasói

körökben ma is kultikus tiszteletnek örvend. „Sziveri szerzteágazó opusának rendkívüli diszkurzív többosztatusága, műfaji-műnemi változatossága a hatvanas évek elején alakuló Symposion-kör alkotóinak, Tolnai Ottónak és Domonkos Istvánnak az életművéhez mérhető a vajdasági magyar irodalomban” – olvasható Lábadi Zsombor *A lebegés iróniája* című munkájában.⁵ Sziveri életművének talán legfrekvenciáltabb, legismertebb s a recepció, valamint a kritika által is exponált darabja a *Bábel*, amely az azonos címet viselő kötetben jelent meg 1990-ben Budapesten. Thomka Beáta szerint a kötet egészében „a tónus ingadozásai ellenére a kérdéseket mindvégig az értelem intonálja: az fürkészi az idült levés s a megváltás esélyeit/esélytelenségeit, az elme töpreng az emberi lét hiábavalóságán s a folyamaton, melyben az én irtása zajlik (...)”⁶ A kötetre vonatkozó idézett megjegyzések a címadó vers szempontjából különösképpen relevánsak, hiszen abban a lírai én a halálos betegsége, önmaga egzisztenciális fenyegetettségére reflektál („*halálotomat türelmesen begombolom*”).⁷ Az életmű utolsó darabját alkotó négysorosban a költői szubjektum szintén a máslet felé fordul („Valakit elszóltottak belőlem –”). Lábadi Zsombor Sziveri kötetének megjelenési sorrendjét, költészetének alakulástörténetét figyelembe vevő szinopszisa hasonlóképpen involválja a halál és a gyász motívumainak relevanciáját. A *Bábel* kötet borítóján látható, saját arcát eltakaró emberalak „egzisztenciális fordulópontot jelöl: a betegség elhatalmasodása, a szervezet rohamos pusztulása miatt a saját elmúlásához viszonyuló ember határhelyzetét szemlélteti.”⁸ A költői szubjektum a halál közeledtével ugyanis „már arccal az ismeretlen, a *Máslet* felé”¹⁰ fordul.

A Sziveri Jánossal azonos évben, 1954-ben született Fenyvesi Ottó 2009-ben megjelent kötetében halott vajdasági szerzőket, írókat, költőket olvas.¹¹ Ennek

1 Herceg János: *Zúgó Jegenyék. Szenteleky Kornél emlékének* = Kalangya, II. évfolyam (1933. október) 10. szám, http://dda.vmmi.org/kal1933_10_17

2 Herceg János: *Aranyady György* = Kalangya, IV. évfolyam (1935. február) 2. szám, http://dda.vmmi.org/kal1935_02_02

3 Herceg János: *Zúgó Jegenyék. Szenteleky Kornél emlékének* = Kalangya, II. évfolyam (1933. október) 10. szám, http://dda.vmmi.org/kal1933_10_17

4 Herceg János: *Aranyady György* = Kalangya, IV. évfolyam (1935. február) 2. szám, http://dda.vmmi.org/kal1935_02_02

A két Herceg-novella részletesebb elemzéséhez lásd Beke Ottó: *Egy értelmezés heveny lefolyása. Herceg Jánosról, Szentelekyről és a couleur locale-ról* (részlet) = Kilátó 2009/22. sz. (Magyar Szó 2009. június 6–7., 22.). A szöveg a 2009. május 26-án Zomborban megren-

dezésre került *Hogyan olvassuk Herceg Jánost a 21. században?* irodalmi tanácskozáson hangzott el.

5 Lábadi Zsombor: *A lebegés iróniája. Sziveri-szinopszis – Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, 2008, 45.*

6 Thomka Beáta: *Bábel* In BIK, 40.

7 Sziveri János: *Bábel* in Sziveri János minden verse, Kortárs Kiadó, Budapest, 1994, 292.

8 Lábadi Zsombor Sziveri-szinopszisának részletesebb értelmezését lásd Beke Ottó: *Sziveri-szinopszis és irónia* = Sikoly 2009/18. sz., 109–115. o. vagy Kilátó 2009/26. sz., 22–23. (Magyar Szó 2009. július 4–5.)

9 Lábadi Zsombor: *A lebegés iróniája. Sziveri-szinopszis – Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, 2008, 139.*

10 i. m. 165.

11 Fenyvesi Ottó: *Halott vajdaságiakat olvasva. Versek, átköltések, másolatok. Első könyv – zEtna/Basiliscus, Zenta, 2009.*

megfelelően a jelenleg Veszprémben élő költő munkássága kapcsán is helytállóak Hózsa Éva alábbi meglátásai: „A mai alkotók nagy része elkerült vajdasági szülőföldjéről, ahova időnként visszatér, máshol új modellekre koncentrálnak, ugyanakkor fenntartja a kapcsolatot a regionális kultúrával. Ami az »örökséget« illeti, mai irodalmunkban rengeteg az áthajlás, a kölcsönzés, az intertextuális vonatkozás, ezek időről időre mindent átjárhatóvá avatnak.”¹² A Fenyvesi-kötet elliptikus szerkesztésmódot követő, irodalomtörténeti és sorstörténeti kontextusokat epizódyszerűen felidéző szövegei Csáth Gézának, Mikes Flórisnak, Milkó Izidornak, Kosztolányi Dezsőnek, Ambrus Baláznak, Kázmér Ernőnek, Radó Imrének, Dettre Jánosnak, György Mátyásnak, Bencz Boldizsárnak, Thurzó Lajosnak, Laták Istvánnak, Csépe Imrének, Tamás Istvánnak, Debreczeni Józsefnek, Sáfrány Imrének, Löbl Árpádnak, Komáromi József Sándornak, Utasi Máriának, Podolszki Józsefnek, Herceg Jánosnak és Juhász Erzsébetnek állítanak emléket. Igencsak találó Boldog Zoltán könyvismertető értelmezésének az a meglátása, mely szerint „Bármennyire is keressük a kapcsolatot a megidézett írók művei, életútja között, a legtöbb közös vonást mégis az a rituálé hordozza magában, melynek során Fenyvesi Ottó közös nyughelyre olvassa a halottakat. Helyre teszi topográfiailag Csáth Gézát, Kosztolányi Dezsőt és Dettre Jánost – jelezve ezzel, hogy neki ők vajdaságiak, földik maradnak. Névjeggyével, a kötet utolsó irodalomtörténeti címszavával önmaga is felsorakozik mögéjük, mint olvasójuk és mint földi társuk.”¹³

A Fenyvesi-kötet hivatkozott, néhány kevésbé ismert szerzőjének (név)sora és nemritkán töredékes életműve Samu János Vilmosnak a (Delta) paratérrel kapcsolatos gondolatait idézi fel. Samu Brian McHale-t idézi, aki szerint „»nagyszámú, töredékeiben lehetséges világ létezik egy lehetetlen térben«. Ennek elképzelhető megtapasztalása – továbbra is McHale-nél maradva – »egy idegen térnek az ismerős téren belüli, vagy olyan ismerős térrészek közötti bemutatása, ahol ilyen 'között' nem létezik«, úgyhogy konkretizációja faktíve nem, csupán fiktíve lehetséges [...]”¹⁴ A vajdasági magyar irodalmi hagyomány és annak „az egyre csak

duzzasztott/duzzadó irodalomtörténeti korpusz[aj]”¹⁵ a tisztelet- és szeretetteljes odafordulás, az újra és újra megnyilvánuló emlékezet révén konstituálódik töredékes, ám időnként intégernek tűnő, olvasható és olvasandó, befogadható szövegegyüttesként. Ez a potenciális irodalmi univerzum és panteon egy *lehetetlen* térben, valamint lehetetlen körülmények között és módon tűnik fel, ahol a halál és a gyász önmaga ellentétében fordul át, amikor is a tradícióban gazdag múlt felidézése a fenyegetettség érzésének mérséklésére szolgál, amely fenyegetettséget esetenként a rideg, ám lehetőségtermészetű hagyomány-nélküliség okozza. A Fenyvesi-kötet fejezeteinek élén álló írói arcképek az irodalomalapító ős/atyák oltalmazó, bizonyosságul szolgáló jelenlétének benyomását keltik; hasonlóképpen, mint az az archaikus halotti kultuszok esetében történt, amikor is „Képek [...] helyettesítették a halottak testét, azokét, akik testükkel együtt elveszítették látható jelenlétüket. A hiányzó test helyébe lépve [ilyenkor] képek foglalták el azt a helyet, amelyet a halott elhagyott. A közösség egy tagjának halála okozta úr [ugyanis] fenyegetettséget jelentett a közösség számára. A halottak ezért jelenvalóként és láthatóként őrződtek meg az élők számára.”¹⁶

A paratérben adott és ebben a lehetetlen térben működő hagyománynak az életben tartása természetesen nemcsak képek, hanem egyebek mellett rövid biográfiák formájában is történhet, amint azt a Fenyvesi-kötet remekül példázza. Az állandó értékekkel bíró és ilyenképpen megbízható hivatkozási alapul szolgáló, ám a fenyegetettség állapotának kitett múlt allegorikus megjelenési formáját nyújtja Beder István *Háromszáz évgyűrű* című regényének „tulajdonképpeni hőse”,¹⁷ a természeti és történelmi viszontagságokkal, csapásokkal egyaránt dacoló Nagyfa. Ez a Nagyfa megélte a török hódítást, a törökök kiűzését, az 1700-as, 1800-as éveket, a XX. század világméretű, majd délszláv háborúit. „A háromszáz éves, kiégett lelkű” fára végül az elkerülhetetlen megsemmisülés vár. „Hóval terhelt maradék ágain varjak zsinatolnak. Kár, kár, kár! Tavaly már csak úgy nőttek rajta a csenevész hajtások, mint halotton a haj és köröm. Azt hiszem, az

12 Hózsa Éva: A novella Vajdaságban – Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, 2009, 41.

13 Boldog Zoltán: A közös nyughelyre olvasás. Fenyvesi Ottó Halott vajdaságiakat olvasva című verseskötetéről (zÉtna, Basiliscus, 2009), <http://www.irodalmijelen.hu/?q=node/3654>

14 Samu János Vilmos: A Delta paratér. Hagyományos fikció/fikciós hagyomány in konTEXTUS. Összehasonlító irodalomtudományi

tanulmányok – Bölcsészettudományi Kar–Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, 2007, 83.

15 Uo.

16 Hans Belting: Kép, médium, test: az ikonológia új megközelítésben = Filológiai Közöny 2005/1–2., 29.

17 Beder István: Háromszáz évgyűrű. Regény – Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2008, 13.

új tavaszt már hiába várja. Mint minden élő szervezet, ez sem állhat ellen a múló idő kérlelhetetlen hatalmának.”¹⁸

A különböző narratív sémákat követő irodalomtörténet(-írás) és emlékezet, a vajdasági magyar irodalmi gondolkodásra különösképpen jellemző specifikus múltidézés kapcsán érdemes Hillis Millernek az elbeszélő szöveg meghatározó jellemvonásaira vonatkozó alábbi tanulságos meglátásaira utalni: „Miller kiindulópontja (szinte az első dolog, amit valóban a narratíváról mond) az, hogy az elbeszélő szöveg »az emlékező feltámasztás jegyében« születik. Minden elbeszélés valamiféle sírfelirat, memoár vagy megemlékezés/emlékmű, »a gyász homályos aktus« (»an oblique act of mourning«) [...]”¹⁹

Az irodalomalapító ősatyák emlékezetbe idézése (Szenteleky Kornélé Herceg János, Sziveri Jánosé Lábadi Zsombor, vagy éppen Csáthé, Kosztolányié, Lataké, Thurzóé Fenyvesi által) megfellebbezhetetlen tekintélyükre igyekszik hivatkozni, és abból eredeztetni a kortárs irodalmi produkció genealógiáját, jövőbeli fejlődési irányát, értékeinek aranyfedezetét és legitimitását. A tekintély azonban és így az ősatyák, a múlt tekintélye is szükségszerűen problematizálódik az irodalom retorikus és ironikus potenciáljának hatására. Miként Shoshana Felman fogalmaz: „Psychoanalysis tells us that the fantasy is a fiction, and that consciousness is itself, in a sense, a fantasy-effect. In the same way, literature tells us the authority is a language effect, the product or the creation of its own rhetorical power: the authority is the power of fiction; that authority, therefore, is likewise a fiction.”²⁰ A nyelv retorikus potenciáljának termékeként, hovatovább a pusztá fikcióként elgondolt autoritás koncepciója még bonyolultabb képet eredményez a paratér lehetetlen, ám mégis fennálló viszonyai közepette. Brooks Landon

szerint ugyanis „Amit [...] fikciónak nevezünk [...], az az emlékezet szimulákroma; kettejük tapasztalati világi egy Möbius-szalag két széléként fonódnak össze – a fikció általában képzelt emlékezet, az emlékezet pedig gyakran nem több, mint álcázott fikció.”²¹

és emlékezés

„Közben kinyitom az ablakot, a beszökő szél lerepít néhány cédulát a hajópadlóra, ezekből máris elveszett néhány.”²²

Kontra Ferenc 2006-ban megjelent, *Wien a sínen túl* című regénye nem a kényszerítő erejű vagy önként vállalt irodalmi hagyományra, hanem önmagára, önmaga megformáltságára/megformálódási folyamatára reflektál azáltal, hogy tudatosítja és ki is fejt, hogy az emlékek megfogalmazása, papírra vetése/lejegyzése és azok elrendezése, kombinálása különböző, gyakran eltérő módokon történhet. (A szöveg tágabb értelemben vett autoreferenciális aspektusát más kontextusban a különböző művészeti ágak, illetve kommunikációs formák, valamint a többnyelvűségnek az akár egyetlen szintaktikai egységen belüli kontaminációja²³ gazdagítja, saját mediális, specifikusan verbális határhelyzetére irányítva a figyelmet).

Kontra korábbi írásai, kötetei (mint például a *Drávaszögi kereszték*,²⁴ a *Gyilkosság a joghurt miatt*²⁵ vagy a *Farkasok órája*,²⁶ hogy csak néhányat említsünk) is nagyban építettek az individuális és kollektív emlékezetre mint a történet-elbeszélés alapjára. A *Gyilkosság a joghurt miatt* kötetben olvasható *Az elnök és én*²⁷ című ironikus hangvételi elbeszélés például a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek meghatározó politikai mítoszteremtő tevékenységét, a *Felhőszakadás*,²⁸ továbbá a *Játék a halakkal*²⁹

18 i. m. 82.

19 Bényei Tamás: Dekonstruáció és narratológia (és Borges) in *Keresztéz(őd)ések. Dekonstruáció, retorika és megértés a mai irodalomelméletben* (szerkesztette: Bókay Antal és M. Sándorfi Edina) – Janus/Gondolat, Budapest, 2003, 54.

20 Shoshana Felman: To Open the Question = Yale French Studies 1977, No. 55-56. Literature and Psychoanalysis. The Question of Reading: Otherwise, pp. 8.

21 Idézi: Samu János Vilmos: A Delta paratér. Hagyományos fikció/fikciós hagyomány in *konTEXTUS. Összehasonlító irodalomtudományi tanulmányok – Bölcsészettudományi Kar–Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, 2007, 83.*

22 Kontra Ferenc: *Wien a sínen túl* – Helikon Kiadó, Budapest, 2006, 9.

23 i. m. 199.

24 Kontra Ferenc: *Drávaszögi kereszték*. Regény – Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988; a regény átdolgozott kiadása: Kontra Ferenc: *Drávaszögi kereszték*. Regény – Életjel–HunCro–Magyar Napló, Szabadka–Eszék–Budapest, 2008.

25 Kontra Ferenc: *Gyilkosság a joghurt miatt*. A bűn mint próza – Forum, Újvidék, 1998.

26 Kontra Ferenc: *Farkasok órája* – Magyar Könyvklub, Budapest, 2003.

27 Kontra Ferenc: *Az elnök és én* in Kontra Ferenc: *Gyilkosság a joghurt miatt*. A bűn mint próza – Forum, Újvidék, 1998, 43–48.

28 Kontra Ferenc: *Felhőszakadás* in Kontra Ferenc: *Gyilkosság a joghurt miatt*. A bűn mint próza – Forum, Újvidék, 1998, 69–80.

29 Kontra Ferenc: *Játék a halakkal*. Freeing in Kontra Ferenc: *Gyilkosság a joghurt miatt*. A bűn mint próza – Forum, Újvidék, 1998, 101–106.

pedig többek között a kilencvenes évek véres történéseinek emlékét idézi fel. Az elmúlt évtized háborús eseményeivel terjedelmesebb formában a szintén drávaszögi származású Pataky András 1997-ben Siklóson megjelent, *Rettegő türelem*³⁰ című, realiztikus hatást keltő szövege foglalkozik. Hózsza Éva főleg a *Gyilkosság a joghurt miatt* Kontra-kötetben olvasható *Csáth Géza utolsó novellája*³¹ című írás kapcsán mutat rá, hogy „A huszadik század kilencvenes éveinek irodalmában megszapornak a szülőföld és az identitás kapcsán kimondott »utolsókk«”.³²

Maurizio Ferraris *Derrida kísértetei* című tanulmányában a következő releváns megállapításokat teszi a tágabb értelemben vett társadalmi tárgyak, az igazság, az emlékezés és az írás, az inskripció közötti meghatározó relációval kapcsolatban: „Az igazságnak létezik egy alapja, ez pedig az emlékezet, a feljegyzés, a technika. [...] emlékezet nélkül, rögzítés nélkül nincs ígélet”; „Ha nem lehetne feljegyzés, nem léteznének a szociális tárgyak, ugyanúgy, mint az ígérek [...], a pénz, a műalkotások. Ezek a tárgyak [...] abban állnak, hogy társadalmi aktusok regisztrációi. Kezdve attól az alapvetőtől, mint az ígélet és megegyezés, amit úgy gondolok, alapvető szabálya a társadalmi tárgyaknak. Azaz a társadalmi tárgyak társadalmi aktusok eredményeként jönnek létre [...], és az a jellemzőjük, hogy valahova leírják, beírják őket.”³³

A *Farkasok órája* című Kontra-regényben – a szöveg struktúrájával korrespondáló nyitómondat tanúsága értelmében – a múlt képei stabil szekvencialitásba illeszkednek, s ez a sorrendiség implicite a(z) (szöveg)elemek szerkezeti állandóságát biztosítja. „Vajon én magam leszek-e saját élettörténetem hőse, vagy másvalaki tölti be ezt a tisztet: majd elvállik – az itt következő lapokból kell kiderülnie.”³⁴ A *Wien* esetében a narrativizálódó emlékezet olyan szövegszervező keretként működik, amelyben az emlékezet töredékei, elemei különböző kombinációs és szelektációs elveknek megfelelően eltérő struktúrákba rendeződnek. „Mefogadtam, hogy nem

bútorozom be az emlékezet üres szobáit. Tudtam, ha hazamegyek, úgyis el kell mesélnem. Talán egy egész napomba telik, olyan hosszú beszélgetés lesz, de mindent elmondani mégis képtelenség; nem azért, mert legszívesebben elhallgatnám egy részét, hanem azért, mert egyre több szoba maradt mögöttem üresen. Csak nehogy kifelejtsek valamit.”³⁵ A külön-külön lejegyzett és ily módon szeparált emlékképek, események a strukturális funkcionalitás szempontjából egy hatalmas puzzle darabjaihoz válnak hasonlóvá. „Éppen úgy, mint amikor egy kép összeillesztetlen darabjai hevertek szétszórva a padlón előttem. Kiöntöttük az egészet egy dobozból, és nekiláttunk hasalva, hogy kinek sikerül előbb előkotorni az általa választott részletet. Higgadt tárgyilagosságot követel a türelemjáték.”³⁶ Rálátást nemcsak arra, amit mögöttem hagytam, hanem arra is, aminek elébe nézek.”³⁷

Az emlékezés kontinuitásából kiragodott emlékképek és események a maguk szegregált formájában nem a fabula totalitását reprezentálják, még akkor sem, ha annak konstitutív elemeit és (szöveg)helyeit alkotják. A centrális pozíciók és (narratív) szekvenciák ugyanis csakis a struktúrában telítődnek jelentéssel és funkcióval. Ez a struktúra azonban – az elemek nagyszámú kombinációs lehetőségeinek következtében – különböző módokon képződhet meg. A releváns és irreleváns események éles szembeállítására kérdőjeleződik meg ily módon, hiszen a történet-elbeszélés mikéntje alakítja ki vagy változtatja meg a hangsúlyokat. „Beleuntam a puzzle darabjainak rakosgatásába, hiszen a közepe, a táj tetején trónoló vár bástyástul megvolt, de aztán felháborodottan szóltak rám, hogy a kép szélei *ugyanolyan* fontosak, mert így torzóban marad a munka”³⁸ – olvasható a puzzle kirakását, darabjainak összeillesztését a regényírással mint az emlékek különböző módokon megvalósítható egységbe rendezésével retorikusan összevető részletben. Az emlékezés reprezentált/előadott teljessége csakis átmeneti, ideiglenes jellegű lehet a potenciális átrendezhetőség, átalakíthatóság, a „struktúra strukturalitása”³⁹ és az

30 Pataky András: *Rettegő türelem*. Szabálytalan napló a 20. század utolsó évtizedéből – magánkiadás, Siklós, 1997.

31 Kontra Ferenc: *Csáth Géza utolsó novellája* in Kontra Ferenc: *Gyilkosság a joghurt miatt*. A bűn mint próza – Forum, Újvidék, 1998, 165–172.

32 Hózsza Éva: *A novella Vajdaságban* – Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, 2009, 153.

33 Maurizio Ferraris: *Derrida kísértetei*. Halálának 5. évfordulója alkalmából (kézirat), a szöveg 2009. november 5-én hangzott el Pécsen a Kulturális különbözőség és identifikáció – vallás, nemzet, ideológia című konferencián.

34 Kontra Ferenc: *Farkasok órája* – Magyar Könyvklub, Budapest, 2003, 9.

35 Kontra Ferenc: *Wien a sinen túl* – Helikon Kiadó, Budapest, 2006, 7.

36 A regényírás tevékenységének türelemjátékként való meghatározásához az adott kontextusban lásd: Beke Ottó: *Türelemjáték*, puzzle, Bécs = Magyar Szó, 2007. március 2., 9.

37 Kontra Ferenc: *Wien a sinen túl* – Helikon Kiadó, Budapest, 2006, 7.

38 i. m. 7–8.; kiemelés tőlem, B. O.

39 Jacques Derrida: *A struktúra, a jel és a játék az embertudományok diskurzusában*, <http://whistler.uw.hu/meri/textar/derridastrukturalaj/jatek.doc>

elbeszélést lehetővé tevő kommunikációs szituáció szükségserű figyelembevételének következtében. „Ha el kell majd mesélnem a többieknek, akiknek tartoztam ezzel, minden részlet önmagát ismételve ugyanarról szól ugyan, mégis máshogyan, mindenkinek más szavakkal mondható csak el”; „egy könyv lapjaira illene inkább a sokféle nézőpont, amelynek minden oldalára legalább egy kérdőjel kínálkozna, hogy én miért éppen így mesélném, és miért másként mások”.⁴⁰

Mementó!

Fekete J. József Nettitia K. Froese írói név alatt 2009-ben megjelent *Lemúria legtetetjén* című kötete⁴¹ többek között a megismerés és az ismeretszerzés végső megalapozhatatlanságára, alapvető bizonytalanságára, összefoglalhatatlan töredékességére, illetve kontextuális változékonyságára emlékeztet.⁴² A különböző, nagyobbára nyomtatott adathordozók által megszerezhető és egyetlen elmében, mintegy centrumban tárolható, egyesíthető enciklopédikus tudás eszménye, amelyet a nagy tudású erudita, Abi al-Maarri testesít meg a *Lemúria legtetetjén* játékos iróniával átszőtt szövegeiben, a számítógépes forradalmat követően immár archaikusnak és megvalósíthatatlannak tűnik. A technikai berendezések adattároló teljesítménye összehasonlíthatatlanul nagyobb az emberi memóriáénál. Ebből a tényből természetesen nem a humán szféra és innovativitás specifikus értékeinek megkérdőjelezése következik, hanem (csak) az adatok tárolásának és előhívásának technikai apparátusokon alapuló, sokkalta hatékonyabb és gyorsabb, ma már nem is újszerű módozata. „Információink csillagászati dimenziókat öltöttek, és már régóta nem tárolhatók az emberi emlékezetben. Ámbár növelhetjük emlékezetünk kapacitását és az információknak egyre nagyobb töredékét

tárolhatjuk benne – az átlagember többet tud ma, mint amennyit a reneszánsz univerzális zsenije tudott –, mégis ésszerűbb az információkat mesterséges emlékezetben tárolni. Ráadásul az emberi emlékezet túlságosan lassú ahhoz, hogy nagy mennyiségű információt tudjon új információvá komputálni” – fogalmaz Flusser.⁴³ Nyíri Kristóf hasonlóképpen érvel amellett, hogy enciklopédikus tudást ma már képtelenség birtokolni: „Amennyiben tudáson elméleti tudást értünk, úgy teljes körű, enciklopédikus tudás mint *átlátott*, egyetlen elmében egyesített tudás a XXI. században nyilvánvalóan nem létezhet.”⁴⁴ (Nyíri koncepciójában az elméleti tudás a cselekvés, a gyakorlat eszközeinek minősül.)

Umar ibn Abi al-Maarri, amint azt a könyv címe is jelzi, Lemúria legtetetjén, a Négykarmú Sárkány Pagodájának negyedik szintjén tölti napjait. Hosszú évtizedekkel ezelőtt emelkedett felül (hangsúlyos vertikális metafora!) az árnyjátékszerű világ minduntalan változó kavalkádján, hogy *Efezusi betűk* címen megírja a posztalkímia avagy a posztmodern alkímia alapművét. Ez a mű jelenti majd az állandóságot és a teljességet, hiszen „a világ dolgainak végleges jegyzéke”⁴⁵ lesz, amely védelmet jelent a bizonytalansággal és veszéllyel szemben. „Az efezusi betűk, illetve efezusi szavak (*Ephesia grammata*) ókori, érthetetlen varázsszavak voltak, amelyeket Artemisz szobrára tűztek fel a Nyugat-Kisázsziában lévő Efezus városában, tőlük remélvén oltalmat bajtól, rontástól, balszerencsétől. A XIX. század második felében föltárt Epheszosz-Efezus romvárosban állt az egykoron világsodának számító Artemisz-templom, kegy- és zarándokhely, ahol élelmes kereskedők jóvoltából agyagtáblákra karcolt varázsbetűket lehetett vásárolni, amelyeknek amulett-szerepük és -értékük volt”⁴⁶ – írja Fekete J. József (egy másik alkotói entitás)⁴⁷ *Imádságos kolostor* című, az olvasásról szóló könyvében. Talán éppen az jelenti Abi al-Maarri sorsszerű tragédiáját, hogy

40 Kontra Ferenc: *Wien a sinen túl* – Helikon Kiadó, Budapest, 2006, 8.

41 Nettitia K. Froese (Fekete J. József): *Lemúria legtetetjén*. A lapidaritás dicsérete: régi és új asztali párbeszéd, gnómák, koanok és egyéb szeszélykék – zEtna/Basiliscus, Zenta, 2009. A kötet előzményének tekinthető: Nettitia K. Froese (Fekete J. József): *Lemúriában nem múlik az idő. Tíz párbeszéd és egy fülszöveg* – zEtna–Képes Ifjúság, Zenta–Újvidék, 2003.

42 Az érzéki csalódások és a hiányos emberi emlékezőképesség kapcsolatairól lásd az Abi al-Maarri fala című szöveget in Nettitia K. Froese: *Lemúria legtetetjén*. A lapidaritás dicsérete: régi és új asztali párbeszéd, gnómák, koanok és egyéb szeszélykék – zEtna/Basiliscus, Zenta, 2009, 7–8.

43 Vilém Flusser: *A technikai képek mindensége felé*. 12. Alkotni című fejezet, <http://www.artpool.hu/Flusser/Univerzum/12.html>

44 Nyíri Kristóf: *Enciklopédikus tudás a 21. században*, <http://www.dura.hu/html/mindentudas/nyirikristof.htm>

45 Nettitia K. Froese: *Lemúria legtetetjén*. A lapidaritás dicsérete: régi és új asztali párbeszéd, gnómák, koanok és egyéb szeszélykék – zEtna/Basiliscus, Zenta, 2009, 16.

46 Fekete J. József: *Az efezusi betűkről* in Fekete J. József: *Imádságos kolostor*. Könyv az olvasásról, <http://mek.oszk.hu/04000/04005/04005.htm#105>

47 Fekete J. József, Nettitia K. Froese, Ephemeria Silver, Mihályi Czobor, Lakatos F. Margit stb. nem írói alteregók és nem is álnevek, hanem különálló alkotói identitások, amelyek legfeljebb a biologikum szintjén rendeződnek egységbe. Az általuk mint tulajdonnevek által jelölt szövegek töredékes én-képről tanuskodnak. „Miként a művészet haláláért sem annak ténye felelős, hogy hiány mutatkozna belőle,

könyv formájában akarja összefoglalni tudását, a mindentudást, szükségszerűen kiemelve azt a mindig történő jelen áramlásából.

Az *Efezusi betűk* mint a világ összes tudásának, ismeretanyagának és műveltségének megbízható foglalata a valóságot képezné le, megszabadítva azt az áttekinthetlenség és a káosz képzetétől. Egy effajta roppant szintézis, amely a teljesség igényével lép fel – és ez már tudománytörténeti közhely –, megvalósíthatatlan. Abi al-Maarri igyekezete is meddőnek bizonyul. Hiába foglalta el tudós megfigyelői pozícióját mintegy trónusként a magasban, Lemúria legtetetjén, nemhogy csak képtelen befejezni főművét, de hetvenhárom év alatt egyetlen betűt sem írt még le. „Abi al-Maarri ekkor már huzamosabb ideje feléje se nézett az *Efezusi betűk* munkacímű dolgozatának, a posztmodern alkímia bölcséleti alapvetésének, a Bölcsesség Köve tautológ tézisregényének, ugyanis sorsdöntő dilemmájából képtelen volt kivickélni. Műve azt volt hivatott igazolni, hogy felesleges bármilyen erőfeszítés, alkímia és natúrahalandzsa, fohász és purparlé diabolica, a Bölcsék Köve, a Lapis Philosophorum, a titkos laboratóriumok titkos fülkéinek még titkosabb eszközeivel kotyvasztott ultima materia nem létezik. Ám azzal, hogy halbörbe kötött könyvének oldalait megtölti erre vonatkozó érveivel, felsorakoztatja mellé ellenérveit, megteremti a nem létezőt, a Bölcsék Kövét, a Megvilágosodás Nagyszerű Lámpását, amivel azonban elpusztítja saját érvelését, saját művét és teremtményét, hiszen általa létezővé tette a nem létezőt, láthatóvá a láthatatlant, amelynek létezése cáfolja önmagát.”⁴⁸ Főhősnünk, amennyiben megírná könyvét, saját tézisének, miszerint nem létezik és nem is létezhet (átvitt értelemben vett, mintegy a világ leírhatóságát, megragadhatóságát jelentő) alkímia, érvénytelenítené,

kérdőjelezné meg és tenné semmissé. A posztalkímia vagy posztmodern alkímia az ebbe a mágikus tudományba vetett hit utáni korszakra utal. A végső bizonyosság meglelésének képtelenségét azonban nem lehet megfogalmazni, még kevésbé leírni (mintegy állandóvá tenni), akkor ugyanis önmaga válna a végső és megkérdőjelezhetetlen igazsággá. Azt a diszkurzív pozíciót foglalná el, amelynek radikális kritikájára vállalkozik. Bókay Antal a zavaróan túlkódolt posztmodern fogalmát egy vele készült interjúban a következőképpen közelítette meg: „A posztmodern sem hisz a transzcendenciában, de a modernnel szemben kételkedik az immanencia meghatározhatóságában, teljes, totális megragadhatóságában. Úgy gondolja, hogy az a különbségrendszer, ami alapján valaminek az absztrakt struktúráját leírjuk, nem stabil, hanem állandóan

elcsúszik, változik, »elkülönbözik«. [...] A posztmodern mindig valami nagyon szigorú szerkezetelemzésen kell alapuljon, csak lényegéhez tartozik, hogy ott nem ér véget. Vagyis immanens, evilági létünkhöz és e lét adott területének sajátos törvényeihez kötődik, de ezek a törvények, szabályok nem vezetnek valami végső bizonyossághoz, hanem éppen mikor ezt a bizonyosságot felfedeznénk, kiderül, hogy még átfogóbban valami megbontó folyamat működik.”⁴⁹

Abi al-Maarri nem tehet mást, minthogy a Négykarmú Sárkány Pagodájában, vagyis Lemúria legtetetjén töpreng nap mint nap a bizonytalanságról, anélkül, hogy elmékedéseit leírnia, papírra vetné, hiszen – amint ő maga fogalmaz: – „Az írás magányossá tesz, önzővé és önimádóvá [...] Az élet ugyanis jelen idejű. Ezzel ellentétben az írásnak nincs jelen ideje; csupáncsak ha nem magának az írást létrehozó cselekvésnek tulajdonítunk valami jelenidejűségi jelleget. Semmi az írás, és semmi az élet.”⁵⁰

hanem ellenkezőleg, az pusztítja el, hogy túl sok van belőle, így az alkotói entitások és identitások többszöröződését se a domináns, uralkodó ego vagy szuperego hiánya idézi elő, hanem a teremtő energiák túltengése [...]” Nettitia K. Froese: Lemúria legtetetjén. A lapidaritás dicsérete: régi és új asztali párbeszéddek, gnómák, koanok és egyéb szeszélykéék – zEtna/Basiliscus, Zenta, 2009, 6.

48 i. m. 28.

49 Bókay Antal: A bizonytalanság bizonyossága (interjú). Kérdező: Varga Mária, <http://kortars.com/0611/bokay.htm>

50 Nettitia K. Froese: Lemúria legtetetjén. A lapidaritás dicsérete: régi és új asztali párbeszéddek, gnómák, koanok és egyéb szeszélykéék – zEtna/Basiliscus, Zenta, 2009, 17.